

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาการผลิตเมี่ยงกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านปางอั้น ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์สามประการคือ (1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยง และด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านปางอั้น ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ (2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบของภูมิปัญญาของชุมชนด้านการผลิตเมี่ยงและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และ (3) เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการผลิตเมี่ยงและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยผู้วิจัยใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ

วิธีการศึกษาประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกเป็นการศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิเป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษา และรวบรวมเอกสารตำรา บทความสิ่งพิมพ์ รายงานการศึกษาต่าง ๆ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในประเด็นของภูมิปัญญาการผลิตเมี่ยงกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ขั้นตอนที่สอง เป็นการเข้าไปสัมผัสชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนที่ศึกษาโดยการเข้าไปสำรวจในพื้นที่ศึกษา เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน โดยการเข้าไปสังเกตพฤติกรรมของชาวบ้าน และบริบทชุมชนในภาพรวมของสภาพทั่วไป เพื่อให้ทราบถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อของชุมชนที่ส่งผลให้เกิดการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ขั้นตอนที่สาม เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐ สมาชิกชุมชน ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นต้น โดยสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและเป็นทางการ รวมทั้งการเก็บข้อมูลจากการระดมความคิดจากเวทีหรือการประชุมของกลุ่มเป้าหมาย ขั้นตอนที่สี่ เป็นการจัดหมวดหมู่ข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลหาความสัมพันธ์ ความน่าเชื่อถือของปัจจัยต่าง ๆ และนำข้อมูลมาเชื่อมโยงเพื่อตรวจสอบความครบถ้วนสมบูรณ์ แล้วนำเสนอผลการศึกษาโดยการพรรณนาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 บริบททั่วไปของชุมชนบ้านปางอัน

ชุมชนบ้านปางอัน หมู่ที่ 1 ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ สันนิษฐานคาดว่ามีอายุประมาณ 600-700 ปี โดยประมาณอายุได้จากพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่พบแล้วนำมาไว้ที่วัดปางอันในปัจจุบัน ต่อมาภายหลังชนเผ่าขมุที่เดินทางอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง เข้ามาตั้งถิ่นฐานสร้างที่อยู่อาศัยโดยมีต้นเมี่ยงอยู่ก่อนแล้ว ชนเผ่าขมุได้มาบุกเบิกที่ดินทำกินปลูกข้าวไร่ และทำการขยายพันธุ์เมี่ยงเดิมเสริมเพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็นสวนเมี่ยง และต่อมาก็มีชาวไทลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา แล้วมาอยู่ที่บ้านลงใต้ และคนพื้นเมืองที่บ้านปาลาน อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ได้อพยพเข้ามาอยู่ร่วมกันที่หมู่บ้านเมื่อ ปี พ.ศ. 2470 และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านปางอัน ตามความเชื่อที่ว่ามิ่วค้อยเหนือหมู่บ้าน และมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ 1 รูป ใกล้เคียง มีถ้ำอยู่ 1 ถ้ำ ก่อนที่พระสงฆ์จะมรณภาพได้นำเอาของมีค่าไปเก็บรักษาไว้ในถ้ำแล้วทำการปิดปากถ้ำ ชาวบ้านเชื่อว่ามีวิญญาณคอยปกป้องรักษาไม่ให้ใครรुकถ้ำ ชาวบ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า ปางอัน คำว่า “อัน” เป็นภาษาท้องถิ่นภาคเหนือ แปลว่า “ปิด” ในปี พ.ศ. 2475 มีชาวบ้านอาศัยอยู่ประมาณ 9 หลังคาเรือนมีประชากรประมาณ 18 คน ในปี พ.ศ. 2516 ได้รับรองให้เป็นหมู่บ้านตามพระราชบัญญัติการปกครองท้องถิ่น ปัจจุบันบ้านปางอันมี 27 ครัวเรือน มีประชากรจำนวน 96 คน

หมู่บ้านปางอันมีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ลาดเอียงตามแนวสันเขา มีพื้นที่ราบบ้างเล็กน้อย อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่กวง และโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นชุมชนที่อยู่ต้นน้ำขุนแม่กวง มีเขตติดต่อกับชุมชนบ้านขุนลาว ตำบลแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย มีป่าดิบเขาและป่าเบญจพรรณอันอุดมสมบูรณ์ ล้อมรอบหมู่บ้าน พื้นที่ทำกินอยู่ตามที่ราบเชิงเขา สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 850 เมตร สภาพอากาศเย็นตลอดปี ความชื้นในบรรยากาศสูง ฝนตกชุกในฤดูฝน และอากาศค่อนข้างหนาวเย็นในฤดูหนาว มีลำห้วยอยู่ 2 สาย คือ ลำห้วยขุนกวงเหนือ และลำห้วยขุนกวงตก

ลักษณะภูมิประเทศของหมู่บ้านปางอัน มีลักษณะพื้นที่ลาดเอียงตามแนวสันเขา มีพื้นที่ราบบ้างเล็กน้อยกลางหมู่บ้าน พื้นที่ทำกินส่วนใหญ่อยู่ตามแนวเชิงเขา พืชหลักของชาวบ้านคือ เมี่ยง (ชา) และกาแฟ ปลูกสลับได้ต้นไม้ใหญ่ และมีไม้ผลบ้างเล็กน้อย

ด้านทรัพยากรธรรมชาตินั้น หมู่บ้านปางอันมีสภาพเป็นป่าต้นน้ำ อยู่ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ลักษณะของผืนป่าทั้งสองเป็นภูเขาสูง ประกอบด้วย ป่าเบญจพรรณ และป่าดิบเขา พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่ที่พบในพื้นที่เป็นไม้ตระกูลไม้ก่อ สภาพป่ายังคงความอุดมสมบูรณ์

ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษา โดยการออกกฎระเบียบของหมู่บ้านห้ามมิให้ตัดไม้บริเวณป่าต้นน้ำของหมู่บ้าน

การคมนาคมของหมู่บ้านต้องใช้เส้นทางหลัก เดินทางจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ไปทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 118 สายเชียงใหม่- เชียงราย ถึงระหว่างกิโลเมตรที่ 50-51 เลี้ยวซ้ายเข้าไปประมาณ 1 กิโลเมตร ถึงหมู่บ้านปางอัน รวมระยะทางจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ถึงหมู่บ้านประมาณ 52 กิโลเมตร

สภาพสังคมในหมู่บ้านปางอัน คราวเรือนส่วนมากอยู่ในลักษณะครอบครัวขยาย และอยู่รวมกันตั้งแต่ 2 ครัวเรือนในบริเวณเดียวกัน ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนยังมีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น ในชุมชนยังมีการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์ป่าขุนน้ำแม่กวาง กลุ่มชมรมผู้สูงอายุตำบลป่าเมียง กลุ่มเกษตรกรทำสวนเมียง เป็นต้น

สภาพเศรษฐกิจชุมชนส่วนใหญ่มีรายได้หลักจากการทำสวนเมียง เฉลี่ยประมาณ 48,127 บาท ต่อปี และรายได้จากการเพาะเห็ดหอมเฉลี่ยประมาณ 27,922 บาท/ครัวเรือน/ปี และมีการปลูกพืชเสริม ได้แก่ การปลูกพริก มะละกอ กาแฟ ส้มโอ ดอกลิ้นจี่

5.1.2 ภูมิปัญญาด้านการผลิตเมียง และด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านปางอัน

1. ภูมิปัญญาด้านการผลิตเมียง

ภูมิปัญญาด้านการผลิตเมียงในที่นี้ หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจ ของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตเมียงได้แก่ การบุกเบิกที่ดิน การเพาะปลูก การดูแลพืช การเก็บเกี่ยว และการจัดการผลิตผล โดยมีองค์ประกอบสำคัญด้านระบบคิด ความเชื่อ พิธีกรรม และการปฏิบัติ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้มาแล้วนำมาปฏิบัติได้ผล

กระบวนการผลิตเมียงของชาวบ้านชุมชนบ้านปางอัน เป็นการดำเนินการอย่างเป็นระบบโดยอาศัยองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ ผสมผสานกับความเชื่อถ่ายทอดออกมาเป็นพิธีกรรม เพื่อสร้างความมั่นใจในการที่จะได้รับผลผลิตทั้งปริมาณและคุณภาพที่ดีพร้อม ๆ กับการอยู่ดีมีสุขของชีวิตและครอบครัว ซึ่งกระบวนการผลิตเมียงจะเป็นดังนี้

การเลือกพื้นที่ทำสวนเมียง ส่วนใหญ่ก็จะเลือกที่ติดกับสองฝั่งห้วยเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยน้ำในลำห้วยและการเพาะปลูก ตลอดจนใช้ประโยชน์ในการหาสัตว์ เพราะสัตว์ก็ต้องมาหาน้ำกินในลำห้วยเช่นกัน และยังเชื่อว่าความชื้นของสายน้ำในลำห้วยจะแผ่กระจายมายังพื้นที่การเกษตรได้ด้วย

เมื่อเลือกพื้นที่ได้แล้วชาวบ้านก็จะทำการแผ้วถางเพื่อทำการเพาะปลูกเมื่อก่อนที่จะถางป่าเตรียมพื้นที่ปลูก ก็จะนำเอาดอกไม้ ข้าวปุ้น (ข้าวเหนียว) มาวางบนตะ เพื่อทำพิธีบอกกล่าวแล้วยกมือไหว้เจ้าที่เจ้าทางว่าจะขอพื้นที่ทำมาหากิน เพื่อให้ผลผลิตที่ทำนั้นเจริญงอกงาม และคนที่บุกเบิกก็จะไม่มีโรคร้ายไข้เจ็บด้วย ถือว่าได้แสดงความเคารพต่อเจ้าที่ที่ดูแลพื้นดินนั้นแล้ว แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูเชื่อว่ามีเจ้าของเจ้าที่คอยดูแลอยู่

การขยายพันธุ์ ชาวบ้าน จะใช้วิธีเก็บเมล็ดที่ตกร่วงหล่นมาจากต้นเมี่ยง แล้วนำมาคัดเลือกเอาเฉพาะเมล็ดที่มีลักษณะตรงตึงไม่ลีบไม่ฝ่อ โดยจะปลูกในวันศีล (วันพระ) เท่านั้น เพราะเชื่อว่าเป็นวันฤกษ์งามยามดี หรือวันปลูกแขก ปลูกครั้งแรกจะปลูกเมี่ยงตามพื้นที่ร่มไม้ที่ไม่มีแดดจัด มีแสงสว่างส่องรำไร จะปลูกโดยไม่มีกรเว้นช่องว่าง แล้วแต่จะเห็นเหมาะสมไม่มีการจัดระบบให้เป็นแถวเป็นแนว มีลักษณะคล้ายป่าธรรมชาติ นอกจากการปลูกแขกในสวนเมี่ยงแล้ว คนในชุมชนจะยอมรับนับถือในเรื่องการรักษาสิทธิและแบ่งพื้นที่ทำกินของแต่ละสวน แต่ละพื้นที่ว่าเป็นของใคร

การเก็บเมี่ยง อาชีพการเก็บเมี่ยงเป็นอาชีพที่ต้องรีบและแข่งขันกับเวลาใน 1 สัปดาห์ จะหยุดเก็บเมี่ยงเฉพาะวันศีลเท่านั้น ผู้เต่า ผู้แก่ ก็จะไปวัดฟังธรรม ลูกหลานก็จะออกไปหาของป่ามาเก็บกักตุนไว้ทานเป็นอาหารตลอดสัปดาห์ วิธีการเก็บเมี่ยงนั้น จะเก็บเมี่ยงที่เป็นใบอ่อนสีเหลือง โดยใช้เล็บตัดเก็บห่างจากโคนใบเมี่ยงเล็กน้อย เพื่อให้ใบเมี่ยงผลิใบต่อไป แล้วนำใบเมี่ยงที่เก็บได้ที่ลงมือมารวมกันแล้วเอาดอกเก็บเมี่ยงรดตึงไว้ เมื่อได้เมี่ยงรวมกันพอประมาณก็มัด นำไปใส่ตะกร้าไม่ให้ถูกแสงแดด เพราะจะทำให้ใบเมี่ยงที่เก็บได้ช้ำ

การนึ่งเมี่ยง จะเริ่มจุดไฟเตาปรุงก่อนเมื่อไฟติดแล้ว ก็เอาไม้มอกวัดระดับน้ำในกระทะ โดยวัดจากก้นกระทะถึงระดับผิวน้ำสูงประมาณ 21 เซนติเมตร จากนั้นก็นำเมี่ยงที่เก็บมาขัดไหมดิบ ยัดให้แน่นได้ประมาณ 3-4 ชั้น แล้วเอาผ้าพลาสติกปูเมี่ยงแล้วเย็บให้แน่น จากนั้นยัดแบบนี้ไปเรื่อยจนหมดปิดด้วยผ้าพลาสติกและกระสอบแล้วปิดด้วยฝาชีที่สานด้วยไม้ไผ่ เมื่อความร้อนเตาปรุงได้ที่ ก็ยกไหมดิบวางทับบนใบตองเต้าเอาน้ำพรมขบกันไหมดิบเล็กน้อย เพื่อให้ใบตองเต้าขยายตัวไอน้ำจะไม่รั่ว ช่วงนี้ต้องดูแลไฟให้คืออย่าให้ไฟดับหรืออ่อนโดยเด็ดขาด เพราะจะทำให้เมี่ยงสีไม่สวย ไม่เป็นที่ต้องการของตลาด ใช้เวลาในการนึ่งประมาณ 1.30 ชั่วโมง เมี่ยงจึงจะสุกสังเกตได้จากเวลาเปิดฝาชีจะได้กลิ่นหอมของใบเมี่ยง แล้วจึงยกไหมดิบลง เทเอาเมี่ยงออกผึ่งไว้ให้คลายความร้อนแล้วนำใบเมี่ยงโดยเอาส่วนที่ถูกตัดหันไปด้านเดียวกันเรียงทับ จากนั้นใช้ตอกมัดเมี่ยงมัดเป็นกำ โดยจะแยกเมี่ยงอ่อนไว้อีกมัดรวมกันต่างหากจะไม่มัดปนกันกับเมี่ยงแก่ เพราะเวลาขายเมี่ยงนั้นเมี่ยงอ่อนจะได้อายุสูงกว่าเมี่ยงแก่

การหมักคองเมียง นำเมียงมัดเสร็จแล้วมายัดหรืออัดในถังซีเมนต์ (ถังยัดเมียง) ที่ล้างทำความสะอาดปูผ้าพลาสติกชั้นนอกและปูด้วยใบตองกล้วยชั้นใน จากนั้นล้างเท้าให้สะอาดใส่รองเท้ายางหุ้มให้มิดชิดแล้วจะนำเมียงมายัดถึงเมียง วิธีการยัดเมียงเริ่มจากยัดเมียงจากชั้นล่างสุดของถัง โดยยัดวงนอกสุดติดกับขอบถังเมียงหมุนเป็นวงกลม โดยหันเอาส่วนที่ถูกตัดหันออกทางด้านเมียง ยัดให้แน่นได้ประมาณ 3 ชั้น แล้วเอาผ้าพลาสติกปูเมียงแล้วเหยียบให้แน่นเอาน้ำสะอาดใส่ด้วยทุกครั้งที่ยัด ยัดไปเรื่อยๆจนเต็มถัง แล้วเอาน้ำสะอาดใส่จนเต็ม ปูด้วยผ้าพลาสติกประมาณ 7-10 ชั้น กดผ้าพลาสติกตรงด้านที่ติดกับขอบถังเมียงให้ลึกลงไปประมาณ 1 นิ้ว แล้วกลับผ้าพลาสติกชั้นนอกมาปูทับอีกที เอากระสอบปูแล้วนำก้อนหินที่แบนเรียบวางทับบนกระสอบประมาณ 2 ชั้น เพื่อเกิดแรงกดทับน้ำให้น้ำที่อยู่ในถังเมียงดันขึ้นมายังเมียงชั้นบนสุด ทำให้เมียงที่อยู่บนสุดไม่แห้งและเสียไป

2. ภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในกระบวนการผลิตเมียง

การคัดเลือกพื้นที่ทำสวนเมียงของชุมชนบ้านปางอ้นจะไม่มี การตัดต้นไม้ เพราะเมียง (ชา) เป็นพืชที่ไม่ต้องการแสงมากนัก พื้นที่สวนเมียงไม่มีอาณาเขตที่ชัดเจน ชาวบ้านจะเอาสันเขา ลำห้วย ต้นไม้ เป็นเครื่องหมายแสดงขอบเขตของสวนเมียง สวนเมียงมีลักษณะคล้ายกับป่า ต้นไม้ขึ้นไม่เป็นระเบียบเป็นแถวเป็นแนว สวนเมียงเหล่านี้มีพื้นที่ต่อกันเป็นผืนใหญ่ล้อมรอบหมู่บ้าน ชาวบ้านจะทำแนวป้องกันไฟป่าตามแนวสันเขาของสวนเมียงของทุกคน ทำให้กลายเป็นแนวป้องกันไฟป่าล้อมรอบหมู่บ้าน เป็นป่ากันชนที่ช่วยปกป้องป่าต้นน้ำลำธารและมีบทบาทสำคัญในการป้องกันการบุกรุกของคนนอกเพื่อเข้าทำประโยชน์ในผืนป่าบนที่สูง นอกจากบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และการจัดการป่าอย่างยั่งยืนแล้ว ป่าเมียงยังเป็นแหล่งรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่เพียงแต่เฉพาะของสายพันธุ์ชาและไม้ป่าเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงพืชและสัตว์อื่น ๆ อีกมากมาย โดยเฉพาะพืชที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นพืชอาหารทั้งที่ปลูกและขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม้ยืนต้นที่เกษตรกรปลูกและปล่อยให้ขึ้นเองเพื่อเป็นร่มเงาแก่ต้นชา และเพื่อเป็นไม้ฟืนสำหรับนั่งไฟเมียง หรือเก็บไว้สำหรับประโยชน์ใช้สอยอื่น ๆ เช่น การสร้างและซ่อมแซมบ้านเรือน รวมทั้งพืชสมุนไพร และไม้ยืนต้นที่ชาวบ้านดูแลรักษาไว้เพื่อควบคุมความสมดุลของระบบนิเวศกลุ่มน้ำ โดยคุณลักษณะดังกล่าวข้างต้น ป่าเมียงจึงเป็นระบบนิเวศเกษตรที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์มากกว่าการผลิตสินค้า

นอกจากนั้น คุณลักษณะที่สำคัญของป่าเมียงในฐานะที่เป็นระบบการจัดการทรัพยากรซึ่งทำหน้าที่ในการลดการชะล้างพังทลายของหน้าดิน ทั้งจากความรุนแรงของน้ำฝนที่กระแทกเม็ดดินและการไหลบ่าของน้ำหน้าดินที่พัดพาอนุภาคของดินไป อีกทั้งยังช่วยลดความรุนแรงของพลังงานความร้อนจากดวงอาทิตย์ซึ่งทำให้การระเหยของน้ำลดลง ช่วยเพิ่มความชื้นให้

กับดินและอากาศโดยรอบ วิธีการผลิตในระบบป่าเมี่ยงยังปลอดภัยจากการใช้สารเคมี เช่น ปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลงซึ่งเป็นอันตรายต่อคุณภาพของน้ำในลำธาร ไม้ชั้นล่างในป่าเมี่ยงยังช่วยกรองน้ำไหลบ่าหน้าดินและน้ำไหลตามผิวดินให้มีตะกอนน้อยลง คุณลักษณะดังกล่าวทั้งหมดแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ป่าเมี่ยงเป็นระบบนิเวศเกษตรอีกรูปแบบหนึ่งที่ควรค่าอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อเป็นต้นแบบสำคัญประการหนึ่งของภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการลุ่มน้ำขนาดเล็กบนที่สูงต่อไป

5.1.3 องค์ประกอบของภูมิปัญญาของชุมชนด้านการผลิตเมี่ยงและการอนุรักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านปางอ้นเป็นชุมชนหนึ่งของชุมชนป่าเมี่ยงในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนที่มีลักษณะเป็นชุมชนขนาดเล็ก ตั้งอยู่กระจัดกระจายล้อมรอบด้วยป่าใหญ่ สมาชิกของชุมชนทำหน้าที่ดูแลรักษาผืนป่าไปพร้อมกับการทำมาหากิน และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในผืนป่า การดำเนินชีวิตในลักษณะสอดคล้องกับธรรมชาติ ป่าเมี่ยงจึงเป็นทั้งระบบนิเวศเกษตรและระบบการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดและดำเนินมาเป็นเวลายาวนาน นับพันปีในรูปขององค์ความรู้ในเรื่องของระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร องค์ความรู้ที่ปรากฏในรูปความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี และระบบคิດ

ในกระบวนการผลิตเมี่ยงของชุมชนบ้านปางอ้นนั้น เป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมของชุมชน หรือระบบนิเวศชุมชนได้อย่างสมดุลและยั่งยืน กล่าวคือ การผลิตใบเมี่ยงจากการหมักใบชาเป็นการประกอบอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียง สามารถเลี้ยงตนเองควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยการปลูกต้นชาผสมผสานในพื้นที่ป่าดิบเขา ต้นชาต้นหนึ่งๆ มีอายุมาก และสามารถเก็บเมี่ยงผลผลิตได้ยาวนาน โดยไม่ต้องมีการการเกษตรกรรมมากนัก และไม่จำเป็นต้องใช้ระบบชลประทาน สวนชาเมี่ยงทำหน้าที่เสมือนป่ากันชนที่ช่วยป้องกันป่าต้นน้ำลำธาร ป้องกันไฟป่า และการป้องกันผู้อื่นบุกรุกป่า สวนชาเมี่ยงประกอบด้วยความหลากหลายทางธรรมชาติทั้งที่เป็นอาหารและผลิตสิ่งที่เป็นต่อชีวิตอื่น เป็นระบบที่เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นระบบวนเกษตรที่มีความเหมาะสมมากที่สุดบนพื้นที่สูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งของระบบนิเวศของป่าเมี่ยงก่อนข้างถาวร เทียบได้กับป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์ องค์ประกอบที่สำคัญของสวนชาเมี่ยงประกอบไปด้วยต้นไม้ใหญ่ ต้นชา และไม้พื้นล่าง โดยต้นไม้มีบทบาทควบคุมบรรยากาศใกล้ผิวดินและการหมุนเวียนของธาตุอาหาร ส่วนไม้พื้นล่างมีส่วนช่วยลดการชะล้างการพังทลายของดินและมีบทบาทต่อการงอกและการเจริญเติบโตของกล้าไม้

ระบบผลิตเมี่ยงของชุมชนปางอ้นเป็นวิธีการผลิตแบบยังชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการหมุนเวียนของฤดูกาลที่ผู้คนในชุมชนแห่งนี้ได้ตั้งสมประสงค์และพัฒนารเรียนรู้ รวมถึงการประยุกต์องค์ความรู้ขึ้นจากการสังเกตและจากการประมวล

ประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสมสืบต่อกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่าจากบรรพบุรุษ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือหรือวิธีการ ล้วนแล้วแต่สัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างกลมกลืน โดยมีรากฐานมาจากคติความเชื่อที่อ่อนน้อมถ่อมตัว มองเห็นว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติทุก ๆ ขั้นตอนของระบบการผลิต และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนจึงล้วนแล้วแต่แฝงด้วยความคิด คติความเชื่อ และแรงศรัทธาอยู่ในนั้นทั้งหมด

ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนผ่านกาลเวลาหลายชั่วอายุคนจนตกผลึกกลายเป็นระบบความคิดหรือวิถีคิด และแสดงออกในรูปของระบบคุณค่าทางวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อของชาวบ้านชุมชนปางอัน เชื่อว่าภายใต้อาณาจักรที่สรรพสิ่งดำรงชีวิตอยู่นั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวของระหว่างกันและกันของธรรมชาติที่แวดล้อมมนุษย์ อันได้แก่ แผ่นดิน แม่น้ำ อากาศ มนุษย์ สัตว์ ต้นไม้ และสิ่งคุ้มครองทั้งตัวมนุษย์และธรรมชาติ มีความสัมพันธ์และลำดับขั้นของความสัมพันธ์เป็นขั้น ๆ สิ่งคุ้มครองธรรมชาติและตัวมนุษย์ ซึ่งอยู่นอกเหนือมิติการรับรู้ทางประสาทสัมผัสของมนุษย์ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งในการอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านชุมชนปางอันปฏิบัติต่อธรรมชาติด้วยความเคารพยำเกรง ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าธรรมชาติมิได้เป็นเพียงส่วนประกอบทางกายภาพเท่านั้น ธรรมชาติ เช่น แผ่นดิน ป่าไม้ สายน้ำ ล้วนมีเจ้าของทั้งสิ้น มนุษย์เป็นผู้เข้ามาใช้และเป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติเท่านั้น ดังนั้นการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ต่อธรรมชาติจะต้องขออนุญาตหรือแสดงความเคารพต่อเจ้าของคือ สิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งชาวบ้านเรียกชื่อแตกต่างกันไปตามลักษณะทางกายภาพของสิ่งนั้น ๆ เช่น เจ้าป่าเจ้าเขา พระแม่ธรณี เจ้าที่ ผีขุนน้ำ เป็นต้น

5.1.4 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยงและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ผลการศึกษาปัจจัยภายใน อันได้แก่ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน ลักษณะชุมชน องค์การชุมชน และระบบเครือญาติ พบว่าชุมชนบ้านปางอัน มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการด้านการผลิตเมี่ยงและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สัมพันธ์กับประเพณีความเชื่อ ได้แก่ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับแบบแผน การปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อ ภูมิปัญญาในการคัดเลือกพื้นที่ปลูกชาเมี่ยง และกระบวนการผลิตเมี่ยงผลปรากฏว่ามีผลทางด้านบวกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สำหรับการศึกษาปัจจัยภายนอก อันได้แก่ ความต้องการของตลาด การส่งเสริมของรัฐ การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสภาวะการท่องเที่ยว โดยการระดมความคิดเห็นจากการประชุมกลุ่มเป้าหมาย (Focus Group Discussion) การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐและชาวบ้านผลปรากฏว่า อิทธิพล

ของปัจจัยภายนอกเหล่านี้ ต่างก็ส่งเสริมให้ชุมชนปางอัน ซึ่งเป็นชุมชนป่าเมี่ยงชุมชนหนึ่ง ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาภูมิปัญญาการผลิตเมี่ยงกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านปางอัน อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้ทำให้ทราบว่า ชุมชนนี้เป็นชุมชนป่าเมี่ยงเก่าแก่ชุมชนหนึ่งมีอายุประมาณ 600-700 ปี โดยประมาณอายุจากพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ประดิษฐานอยู่ในวัดปางอันปัจจุบัน

ในกระบวนการผลิตเมี่ยงของชาวบ้านชุมชนบ้านปางอัน เป็นการดำเนินการอย่างเป็นระบบโดยอาศัยองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ ผสมผสานกับความเชื่อถ่ายทอดออกมาเป็นพิธีกรรม เพื่อสร้างความมั่นใจในการที่จะได้รับผลผลิตทั้งปริมาณและคุณภาพที่ดีพร้อม ๆ กับความอยู่ดีมีสุขของชีวิตและครอบครัว ซึ่งนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) ได้ชี้ให้เห็นว่า ในความเป็นจริงของการดำรงชีวิตของคน ไม่สามารถแยกทรัพยากรมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติออกจากกันได้ ฉะนั้น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพจะต้องจัดการให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ลงทุนน้อยที่สุด ให้ทุกคนได้ใช้มากที่สุด ในลักษณะการใช้ร่วมกัน มีการใช้อย่างยั่งยืน มีกฎเกณฑ์มีการลงโทษ นอกจากนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ให้แนวคิดเพิ่มเติมไว้ว่า ในชีวิตจริงของคนเรามักจะใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรไปพร้อม ๆ กับเรื่องอื่นในชีวิตประจำวัน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญในการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ในการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรชาวบ้านใช้อยู่ 3 เรื่องใหญ่ ๆ คือ (1) ใช้ภูมิปัญญาโดยผ่านกฎเกณฑ์หรือองค์การที่ชัดเจนตายตัว (2) พิธีกรรม ความเชื่อที่รองรับภูมิปัญญา และ (3) การมอบหน้าที่ให้แก่สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว

องค์ความรู้ในเรื่องของระบบการผลิตเมี่ยงและการจัดการทรัพยากรที่เกี่ยวข้องพัฒนาขึ้นมาจากความรู้เชิงเทคนิค ประสบการณ์ การลองผิดลองถูก ในกระบวนการผลิตเมี่ยงของชุมชนบ้านปางอันนั้น เป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมของชุมชน หรือระบบนิเวศชุมชนได้อย่างสมดุลและยั่งยืน กล่าวคือ การผลิตเมี่ยงจากการหมักใบชาเป็นการประกอบอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียง สามารถเลี้ยงตนเองควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยการปลูกต้นชาผสมผสานในพื้นที่ป่าดิบเขา ดันชาต้นหนึ่ง ๆ มีอายุยืนยาว และสามารถเก็บผลผลิตได้ยาวนาน โดยไม่ต้องการการเกษตรกรรมแบบเข้มข้น และไม่จำเป็นต้องใช้ระบบชลประทานเกษตรกรมีการป้องกันดูแลสวนชามิให้เกิดไฟไหม้ และมีให้ป่ารอบสวนชาถูกผู้บุกรุกจากชุมชนอื่นจึงทำให้

พื้นที่ป่ารอบสวนชาที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพรรณไม้ เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ ความหนาแน่นของต้นไม้ในป่าเพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พรชัย ปรีชาปัญญา (2541) ที่พบว่าในเขตภาคเหนือตอนบน หมู่บ้านป่าเมี่ยงตั้งอยู่กระจายล้อมรอบบริเวณเทือกเขาผีปันน้ำ บริเวณรอยต่อของจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำปาง และแพร่ ป่าเมี่ยงมีสภาพคล้ายกับเป็นป่ากั้นชนให้กับธรรมชาติบนเทือกเขาผีปันน้ำ และทำให้พื้นที่ป่าต้นน้ำบริเวณเทือกเขาดังกล่าวได้รับการปกป้องรักษาเป็นอย่างดี เป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำหลายสาย เช่น น้ำปิงตอนบนบริเวณอำเภอเชียงดาว แม่น้ำแม่จัด แม่น้ำกวาง แม่น้ำลาว แม่น้ำอิง แม่น้ำวัง และแม่น้ำยม เป็นต้น พรชัย ปรีชาปัญญา (2541) ถึงกับสรุปว่า หากไม่มีชุมชนป่าเมี่ยงแล้ว ป่าไม้ทั้งป่าบนเทือกเขาผีปันน้ำคงถูกถางเพื่อทำไร่ไปจนหมดสิ้น ตั้งแต่ในช่วงปี พ.ศ. 2510-2520 แต่การที่เทือกเขาผีปันน้ำยังคงรักษาสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์เอาไว้ได้ ก็เป็นเพราะชาวป่าเมี่ยงที่ตั้งหมู่บ้านอยู่บนลุ่มน้ำเล็ก ๆ ในหุบเขาสูงรอบพื้นที่ป่าช่วยปกป้องป่าต้นน้ำของหมู่บ้านตนเองไว้ นอกจากนี้ งานวิจัยของ พรชัย ปรีชาปัญญา และคณะ (2528) ซึ่งทำการประเมินระบบวนเกษตรรูปแบบต่าง ๆ บนที่สูงในภาคเหนือจำนวน 30 รูปแบบ เช่น การทำไร่ข้าวหมุนเวียน ปศุสัตว์ในป่า สวนกาแฟ ข้าวโพด ฯลฯ โดยประเมินจากความยั่งยืนของระบบ ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและการยอมรับของเกษตรกร การศึกษาพบว่า ป่าเมี่ยงเป็นระบบวนเกษตรที่มีความเหมาะสมมากที่สุดบนที่สูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของความยั่งยืนของระบบนิเวศของป่าเมี่ยงนั้นเทียบได้กับป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์เลยทีเดียว

ถึงแม้ว่าในกระบวนการผลิตเมี่ยงจะมีการใช้ไม้ฟันเพื่อหนึ่งใบชา แต่ก็ถือได้ว่าเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด กล่าวคือ เกษตรกรจะเลือกใช้ไม้ที่มีคุณสมบัติให้ความร้อนสูง สามารถสับฟันธุ์ตามธรรมชาติได้ดี และเจริญเติบโตเร็ว เช่น ไม้ก่อ ขณะเดียวกันก็มีการพัฒนาการสร้างเตาหนึ่งเมี่ยงให้เป็นเตาที่ประหยัดพลังงาน เป็นการรบกวนทรัพยากรธรรมชาติเท่าที่จำเป็น อันเป็นองค์ความรู้ที่ชุมชนได้สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ และมีการพัฒนาให้เหมาะสมตามสถานการณ์ ซึ่งผลจากการศึกษาทัศนคติของเกษตรกรที่ปลูกสวนเมี่ยงที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ของปฐวี แสงฉาย (2536) ก็พบเช่นเดียวกันว่า การตัดไม้ฟันเพื่อการหนึ่งเมี่ยงไม่ได้เป็นการทำลายป่า เพราะส่วนใหญ่เกษตรกรตัดไม้ฟันจากสวนเมี่ยงของตนเอง รองลงมาเป็นในเขตหมู่บ้านและในป่าธรรมชาติที่อยู่ใกล้เคียง แต่ถ้าสวนเมี่ยงใดที่มีไม้ป่าจำนวนน้อย เกษตรกรก็จะไม่ตัดไม้ป่าในสวน เพราะกลัวว่าไม่มีร่มเงาให้กับต้นเมี่ยง อาจตัดเป็นกิ่งไม้แทนการตัดไม้ทั้งต้น จึงเป็นระบบการจัดการสวนป่าอย่างเหมาะสม และปัจจุบันในพื้นที่มีแนวโน้มที่ยอมรับการเข้ามาส่งเสริมรูปแบบของเตาเศรษฐกิจเพื่อการประหยัดไม้ฟันด้วย ขณะที่ ผดุงเกียรติ ม่วงนนทศรี (2542) ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ในผลการศึกษาผลกระทบบางประการของกระบวนการผลิตเมี่ยงที่มีต่อระบบนิเวศป่าไม้ในพื้นที่ต้นน้ำ ตำบลสวนเขื่อน อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ว่าให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทำการศึกษา ส่งเสริมให้เกษตรกรทำการปลูกไม้เพื่อทำฟืน เพื่อทดแทนการตัดไม้จากป่าเพื่อทำฟืน และควรให้ประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาด้วย เพื่อลดความขัดแย้งระหว่างประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมทั้งเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหา

เป็นที่น่าประหลาดใจ ที่ในท่ามกลางอิทธิพลการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา การพัฒนาจาก ภาครัฐ การคมนาคมขนส่ง การสื่อสารโทรคมนาคม เป็นสิ่งที่ชุมชนทั่วโลกต่างต้องเผชิญกับสิ่งเหล่านี้อย่างปฏิเสธมิได้ ในด้านหนึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกทำลายด้วยวิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์และการพิสูจน์ด้วยเหตุผลเชิงประจักษ์ วิถีชีวิตชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากการที่เคยสมถะ กลับกลายเป็นสังคมแห่งการบริโภคที่ขาดความรู้เท่าทันอย่างจริงจัง ระบบเกษตรกรรมที่เคยเป็นวิถีหลักถูกชุมชนส่วนหนึ่งหันหลังให้แล้วมุ่งหน้าเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมการผลิต ที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีมากขึ้น การรักษาระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมด้วยวิถีคิดแบบองค์รวม ถูกแทนที่ด้วยวิถีคิดในการมองทรัพยากรบนพื้นฐาน มูลค่าทางเศรษฐกิจเพื่อการแสวงหาผลประโยชน์อย่างไม่มีขีดจำกัด ระบบคุณค่าที่เคยปรากฏจึงถูกทำลายอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนด้วยระบบทุนนิยมที่นับวันจะขยายอำนาจที่กว้างไกลและไร้ขอบเขตทางจริยธรรมมากยิ่งขึ้น แต่กลับมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนวิถีชีวิตชุมชนบ้านปางอันไม่มากนัก นั่นคือ วิถีชีวิตชุมชนยังคงดำรงอยู่อย่างเรียบง่ายยังดำเนินอาชีพอย่างเศรษฐกิจแบบพอเพียง และพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ อย่างเกื้อกูลกันจากการศึกษาพบว่า มีปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่สนับสนุนให้ชุมชนบ้านปางอันยังคงดำรงความเป็นชุมชนดั้งเดิม ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการพัฒนาด้านทุนนิยม

ผลการศึกษาปัจจัยภายใน อันได้แก่ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน ลักษณะชุมชน องค์กรชุมชน และระบบเครือญาติ พบว่า ชุมชนบ้านปางอันมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการด้านการผลิตเลี้ยงและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สัมพันธ์กับประเพณี ความเชื่อ ได้แก่ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับแบบแผนการปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อ ภูมิปัญญาในการคัดเลือกพื้นที่ปลูกชาเมืองและกระบวนการผลิตเมือง กล่าวคือ ในการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านปางอัน เป็นระบบ เครือญาติ มีแบบแผนวัฒนธรรมสืบต่อกันมาอย่างมีคุณค่าตามที่ได้รับการปลูกฝังมาตั้งแต่บรรพบุรุษ นั่นคือ ระบบคิดในการดำเนินชีวิตอย่างอิสระ สันโดษ มีวิถีชีวิตด้วยความเรียบง่าย สมถะ ใช้ชีวิตสัมพันธ์อยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานกลมกลืนสภาพป่าโดยรอบหมู่บ้านอุดมสมบูรณ์ เอื้อประโยชน์ต่อการพึ่งพาซึ่งกันและกันจึงส่งผลดีต่อระบบนิเวศโดยรวม ชุมชนบ้านปางอัน ยังมีระบบความเชื่อที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติคือ ความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเชื่อว่าดิน น้ำ ป่าไม้ มีผีหรือเทพเจ้ารักษาอยู่ ความเชื่อของชุมชนลักษณะเช่นนี้สะท้อนถึงภูมิปัญญาการให้คุณค่าต่อทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีความสำคัญ ควรค่าแก่การเคารพ

มากกว่าที่จะคิดนำมาใช้ประโยชน์ส่วนตนโดยละเมิดกฎเกณฑ์ของชุมชนที่กำหนดไว้ ด้านระบบการผลิตเมียงของชุมชนบ้านปางอั้น ซึ่งเริ่มตั้งแต่การคัดเลือก เตรียมพื้นที่ปลูก การปลูก การบำรุงดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวผลผลิต และการผลิตเป็นเมียงล้วนเกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อทางพุทธศาสนา ผสมผสานกับประสบการณ์ ความรู้ที่สั่งสมถ่ายทอดสืบต่อกันมาในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ได้อย่างลงตัว ไม่เป็นการรบกวนเบียดเบียนธรรมชาติจนเสียสมดุล จึงกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาด้านการผลิตเมียงของชุมชนเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอีกทางหนึ่ง

สำหรับปัจจัยภายนอก อันได้แก่ ความต้องการของตลาด การส่งเสริมของรัฐ การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสถานะการท่องเที่ยวพบว่า ความต้องการของตลาด ทั้งในรูปของผลิตภัณฑ์ “เมียง” หรือในรูปแบบของผลิตภัณฑ์ “ชาสมุนไพร” มิได้ทำให้กระบวนการผลิตเมียงมีผลกระทบต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น เนื่องจากไม่มีการขยายพื้นที่ปลูก ไม่มีการเพิ่มผลผลิต เพราะตลาดหรือความต้องการของตลาดเกือบคงที่ เฉพาะพื้นที่ภาคเหนือตอนบนเท่านั้น ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ชุมชนป่าเมียงแทบทุกชุมชน ไม่เว้นแม้กระทั่งชุมชนบ้านปางอั้น ที่มีวิถีชีวิตแบบพอเพียงอยู่กับธรรมชาติอย่างสมดุล

ส่วนการส่งเสริมของภาครัฐต่อการผลิตเมียง แม้ว่ารัฐจะไม่มีนโยบายโดยตรงต่อการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกชาเพื่อผลิตเมียง แต่รัฐก็มีนโยบายที่จะส่งเสริมให้ชุมชนทำการเกษตรแบบยั่งยืน หรือเกษตรเชิงอนุรักษ์ ซึ่งนักวิชาการป่าไม้ (พรชัย ปรีชาปัญญา, อ้างแล้ว) ยืนยันว่าเป็นระบบนิเวศเกษตรที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์มากกว่าการผลิตสินค้า เป็นระบบที่เป็นการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน เป็นระบบวนเกษตรที่เหมาะสมมากที่สุดบนที่สูง จึงควรค่าอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์ และพัฒนาเพื่อเป็นต้นแบบสำคัญประการหนึ่งของภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการลุ่มน้ำขนาดเล็กบนที่สูงต่อไป จึงสามารถกล่าวได้ว่าในสถานการณ์ปัจจุบันที่รัฐแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้อย่างไม่เป็นรูปธรรม ชุมชนป่าเมียงถือได้ว่าเป็นชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากรัฐมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนบนพื้นที่สูงที่มีวิถีชีวิตแบบทำไร่เลื่อนลอย หรือทำไร่หมุนเวียน และจะเป็นแบบอย่างการบริหารจัดการชุมชนบนพื้นที่สูงในรูปแบบ “คนอยู่กับป่า อย่างยั่งยืน” ตามนโยบายของรัฐต่อไป

การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งในรูปแบบการฝึกอบรม ศึกษาดูงาน การสัมมนา เวทีชาวบ้าน การประชาสัมพันธ์ ทั้งจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและการจัดโดยชุมชนเองอย่างต่อเนื่อง เพราะชุมชนปางอั้น เป็นชุมชนหนึ่งที่ตั้งอยู่

ในพื้นที่โครงการพัฒนาป่าชุมชนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และเป็นหมู่บ้านบริวารหมู่บ้านหนึ่งของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำรินอกจากนั้นยังเป็นหมู่บ้านเป้าหมายของโครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิ่งแวดล้อม ของกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช ซึ่งต่างก็มีวัตถุประสงค์ที่จะให้เป็นหมู่บ้านตัวอย่างในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสามารถอยู่กับป่าได้อย่างยั่งยืน เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นแบบอย่างให้กับชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์อื่น ๆ ทำให้ชุมชนปางอันค่อนข้างจะเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ดังจะเห็นได้จากการที่ชุมชนสามารถบริหารจัดการชุมชน กระจายภาระหน้าที่ความรับผิดชอบในรูปแบบกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนน้ำแม่กวัง กลุ่มเกษตรกรทำสวนเมี่ยง กลุ่มเพาะเห็ดหอม กลุ่มเลี้ยงหมูป่า กลุ่มเยาวชน เป็นต้น

สำหรับสภาวะการท่องเที่ยว พบว่า บ้านปางอันมีศักยภาพในการส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวแบบชาวบ้านมีส่วนร่วม (Home Stay) เนื่องจากชาวบ้านปางอันมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และมีภูมิปัญญาในการผลิตเมี่ยงกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีความน่าสนใจและมีความพร้อมในการจัดที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว เนื่องจากชาวบ้านมีประสบการณ์ในการต้อนรับนักวิจัยที่มาศึกษาวิถีชีวิตในการผลิตเมี่ยงของหมู่บ้านอยู่เสมอ

ความต่อเนื่องจากระบบการเรียนรู้และประสบการณ์ของชุมชน ทั้งจากบุคคลภายนอกและบุคคลภายในชุมชนเอง เป็นการเสริมสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชน ทั้งในเรื่องวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิต กอปรกับการได้รับการส่งเสริมพัฒนาอาชีพด้านอื่น ๆ ตามหลักวิชาการที่ไม่เป็นการรบกวนทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ของชุมชนปางอันอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่า อิทธิพลของปัจจัยภายนอก อันได้แก่ ความต้องการของตลาด การส่งเสริมจากภาครัฐ การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสภาวะการท่องเที่ยว ต่างส่งเสริมให้ชุมชนปางอัน ซึ่งเป็นชุมชนป่าเมี่ยงชุมชนหนึ่ง ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพิ่มขึ้น ซึ่งนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543) ได้ให้ข้อสังเกตว่าท่ามกลางกระแสการทำลายอย่างกว้างขวางนั้น พื้นที่หลายแห่งในประเทศไทยยังมีชุมชนที่หวงแหนและดูแลรักษาป่าของหมู่บ้านอยู่ในชุมชนชนบท โดยส่วนมากจะมีทักษะและประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้สนองตอบวิถีการผลิตและการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังมีความพยายามร่วมกันในการปกป้องและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเอาไว้ให้ลูกหลานในอนาคต เป็นการแสดงให้เห็นว่า ชุมชนชนบทมีวิธีการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตและระบบการผลิตของชุมชน อีกทั้งยังมีความรู้ที่สามารถนำมาใช้ในการจัดการและสืบทอดความคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรให้กับชุมชนรุ่นหลังอีกด้วย ซึ่งแต่ละชุมชนก็จะมีลักษณะที่

แตกต่างกันไปตามแต่สภาพทางสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อ เป็นการพิสูจน์ว่ารัฐเพียงฝ่ายเดียวไม่เพียงพอที่จะอนุรักษ์ป่าให้ยั่งยืนและมีคุณภาพตลอดไป แต่จะต้องเป็นการเข้ามาดูแลร่วมกันระหว่างประชาชนกับหน่วยงานของรัฐ การจัดการป่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดจึงเป็นความร่วมมือที่จะเรียนรู้ร่วมกันระหว่างรัฐและชาวบ้าน และยังได้ให้ข้อสังเกตชุมชนในหรือใกล้เขตป่าที่ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรต้องมีเงื่อนไขคือ (1) ต้องเป็นชุมชนที่ชาวบ้านทำการเกษตรขนาดเล็ก (2) มีการจัดองค์กรชาวบ้านที่ดีมีประสิทธิภาพ (3) ชุมชนมีอิสระที่จะใช้ประโยชน์จากป่า และ (4) ชุมชนมักมีการเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์รวมอยู่ด้วย

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาขอเสนอแนะความคิดเห็นบางประการอันจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบาย หรือแนวทางปฏิบัติในการบริหารจัดการชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ รวมทั้งอาจเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. รัฐควรมิบทบาทเป็นผู้ส่งเสริม สนับสนุน ยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นของตนเอง เนื่องจากชุมชนที่อาศัยอยู่ในป่าหรือได้พึ่งพิงป่าในการดำรงชีพ ต่างก็มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการกำหนดนโยบายของรัฐในการจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จึงไม่ควรแยกคนออกจากป่า เพราะการแยกคนออกจากป่าจะทำให้เกิดความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติไม่มีที่สิ้นสุด

2. ในการพัฒนา หรือส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชนป่าเมืองหรือชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ควรคำนึงถึงวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน โดยไม่ยึดยึดคติทวิภคินิยมให้แก่ชุมชน ควรส่งเสริมอาชีพที่ให้ชุมชนดำรงชีพตามแนวทางเศรษฐกิจแบบพอเพียง ซึ่งเป็นแนวทางที่ทำให้คนอยู่กับป่าได้อย่างยั่งยืน เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

3. รัฐ และหน่วยงานการท่องเที่ยวของเอกชนควรส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวแบบชาวบ้านมีส่วนร่วม (Home Stay) ในหมู่บ้านปางอัน เพื่อให้ภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยงกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้รับการสืบทอดคงไว้ต่อไป

4. ในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ควรจะเป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เพื่อศึกษากระบวนการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชนทั้งระบบ เพื่อเป็นแบบอย่างในการบริหารจัดการชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ต่อไป